

ODNOSI U PORODICI KAO FAKTOR ASOCIJALNOG PONAŠANJA UČENIKA

SAŽETAK: Odnosi u porodici kao faktor asocijalnog ponašanja učenika, analizirani su kroz porodične odnose koji determinišu različite oblike asocijalnog ponašanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi na području Bosne i Hercegovine. Operacionalizacija *predmeta* istraživanja trebala je utvrditi da li i u kojoj mjeri, odnosi u porodici i socijalno-iskustvena obilježja učenika, sa jedne strane, jesu faktor asocijalnog ponašanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, s druge strane.

KLJUČNE RIJEČI: porodica, roditelji, djeca, asocijalno ponašanje.

1. Uvod

Porodica je univerzalna i osnovna društvena ćelija, institucija, zajednica koju karakteriše krvno srodstvo, zajedničko stanovanje, ekonomska saradnja, svestrana podrška, rađanje ili usvajanje, njegovanje i vaspitanje djece. Uključuje odrasle oba pola, jedno ili više vlastite ili usvojene djece. (Branković i Ilić, 2003: 135). Porodica u užem smislu podrazumijeva „socio-biološku zajednicu jednog ili oba roditelja sa djecom, odnosno zajednicu muža i žene bez djece. (Porodica) u širem smislu podrazumijeva socio-ekonomsku zajednicu lica koja su međusobno vezana zajedničkim stanovanjem, zajedničkim privređivanjem i zajedničkim trošenjem prihoda” (Ćatić, 2005).

Istorijski gledano porodica se mijenjala, razvijala, uloge pojedinih članova porodice kroz vjekove su se mijenjale. Danas govorimo o ubrzanom razvoju društva, tehnologije, nauke i dr. i treba pratiti te ubrzane tokove. Da li i porodicu prate te ubrzane promjene? Odgovor je svakako potvrđan, a ako uzmemo još i period tranzicije i globalizacije u kome se nalazi naša država, postavlja se pitanje koja su osnovna obilježja današnje porodice. Današnju porodicu čini bračni par i njihova maloljetna djeca, tj. za rad nesposobna djeca, broj njenih članova sveden je na minimum. Bračni parovi, iz različitih razloga, odlučuju se za mali broj djece /ekonomski razlozi, želja za uživanjem i ličnim životom bez obaveza, lični egoizam itd./, pa sve to utiče na slabljenje nataliteta.

Porodica ima različite uloge: prirodna zaštita (podizanje, njegovanje i čuvanje djeteta), moralna uloga (pomaganje, porodična solidarnost i podrška), ekonomska (izdržavanje i nasljeđivanje), ali ipak najvažnija funkcija porodice je vaspitanje i obrazovanje djece, kao i njen utjecaj na formiranje ličnosti. I dalje je porodica pozvana da prije države pruži zaštitu svojim članovima.

Dosadašnja istraživanja su dokazala da se ljudska jedinka rađa samo sa jednim određenim brojem nagona i refleksa koji su manifestni, i mnogim urođenim dispozicijama nakon rođenja, jedinka je prepuštena djelovanju okoline koja joj pomaže ne samo u psiho-fizičkom rastu i razvoju, nego i u usvajanju određenih znanja, kulturnih i moralnih obrazaca, stavova, vrijednosti

*draganamilojkovic66@gmail.com

i različitih oblika ponašanja. Sredina joj pomaže da se razvije u ljudsko biće, koje je sposobno za samostalan život kao pojedinca, ali i korisnog člana određene društvene zajednice. Taj razvojni put se postiže *procesom socijalizacije*, tokom kojeg individua u socijalnom okruženju stiče ogroman fond znanja, vještina, navika i modela ponašanja koji su primjereni uslovima socijalne sredine.

Osim toga, individua stiče i druge ljudske kvalitete koji su karakteristični za ljudsku zajednicu i kulturnu sredinu u kojoj živi. Zato se porodica sagledava kao sistem koji ima prvu i centralnu ulogu u procesu socijalizacije, i kao prvi agens koji djeluje na ličnost, pored drugih agenasa socijalizacije: škole, vršnjačkih grupa, mas-medija, društva u širem i užem smislu i dr.

2. Istraživanje

Istraživanje je urađeno kao empirijsko-neeksperimentalno, *odnosi u porodici* definisani su preko nekoliko varijabli i to: struktura porodice (kompletne porodice, nepotpune porodice, te djeca bez roditeljskog staranja); socijalni status porodice; odnosi u porodici (posebno odnosi sa ocem i odnosi sa majkom); porodična klima ili opšta atmosfera u porodici.

Oblici manifestovanog asocijalnog ponašanja identifikovani su samoiskazom učenika primenom skale za ispitivanje raširenosti manifestovanih oblika asocijalnog ponašanja, zatim skale za ispitivanje neadekvatnog ponašanja u školi i skale za ispitivanje počinjenog nasilja.

U tom kontekstu realizovani su istraživački zadaci:

1) *Sagledati raširenost (vrstu i intenzitet) različitih oblika manifestovanog asocijalnog ponašanja* (intenzitet asocijalnog ponašanja, neadekvatno ponašanje u školi i ispoljeno nasilje), s jedne strane, kao i odnose u porodici: struktura porodice (kompletne porodice, nepotpune porodice, te djeca bez roditeljskog staranja); socijalni status porodice; odnosi u porodici (posebno odnosi sa ocem i odnosi sa majkom); porodična klima ili opšta atmosfera u porodici), s druge strane, kod učenika završnih razreda osnovne škole i učenika srednje škole.

2) *Analizirati smjer i intenzitet međusobne povezanosti između odnosa u porodici*: struktura porodice (kompletne porodice, nepotpune porodice, te djeca bez roditeljskog staranja); socijalni status porodice; odnosi u porodici (posebno odnosi sa ocem i odnosi sa majkom); porodična klima ili opšta atmosfera u porodici *i asocijalnog ponašanja kod učenika osnovnih i srednjih škola* (intenzitet asocijalnog ponašanja, neadekvatno ponašanje u školi i ispoljeno nasilje). Porodična klima ili atmosfera u porodici analizirana je preko sledećih aspekata: *kontrola, prihvatanje, pomoć i podrška, te konflikti i načini rešavanja konflikata u porodici*.

3) *Analiziranje smjera i intenziteta međusobne povezanosti socijalno-iskustvenih obilježja* (pol, opšti školski uspjeh, mjesto stanovanja i materijalne prilike u kojima živi), kao faktora ili korelata asocijalnog ponašanja kod učenika osnovnih i srednjih škola. Analizirana je povezanost samo sa onim obilježjima za koje se može pretpostaviti da su u značajnijoj korelaciji sa manifestovanim asocijalnim ponašanjem učenika.¹ U tako postavljenim zadacima analizirane su relacije između odnosa u porodici i oblika asocijalnog ponašanja.

¹ Najčešće korišćeni temini u literature danas su: „vaspitna zapuštenost, društvena neprilagođenost, loše društveno ponašanje, neadaptirana omladina, maloletni izvršioi krivičnih dela, vaspitno zapuštena deca i omladina, društveno neprihvatljivo ponašanje mladih, maloletni prestupnik i delinkvent“ (Krstić, 2009: 62).

Društveno neprihvatljivo ponašanje učenika i mladih uopšte, odnosi se na sva atipična ponašanja mladih u okviru određene društvene zajednice. Takođe, prilikom definisanja djeteta koje ispoljava društveno neprihvatljivo ponašanje često se koristi pojam „rizično djetete”. Ovaj pojam predstavlja u stvari izloženost djeteta okolnostima koje su nepovoljne za njegov normalan razvoj i rast (neadekvatno porodično okruženje, nezadovoljavajuće stanje u zajednici). Rizična djeca predstavljaju onu djecu koja imaju određenih emocionalnih problema i poteškoća u prilagođavanju, to su djeca koja neće naučiti – steći neophodne veštine za uspešan i normalan život, to su djeca koja imaju određene zdravstvene probleme i čije će obrazovanje predstavljati prepreku daljem obrazovanju i usavršavanju (Bujanović, 2007: 14; Jašović, 1978: 30; Krstić, 2009: 63; Milković, 2004: 41-42).

„Društvena neprilagođenost obuhvata ponašanja koja u manjoj meri odudaraju od uobičajenog i u tom smislu predstavljaju predznak ili prethodni stupanj delinkvencije“ (Jašović, 1978:34). „Ovaj termin se u stručnoj i široj javnosti koristi u više značenja, a njegov sinonim je socijalna neusklađenost. Prema najšire rasprostranjenoj definiciji, ovaj pojam se odnosi na sve oblike devijantnog ponašanja dece i omladine, pa otud i sinonim neprilagođena omladina koji potiče iz skandinavskih zemalja. Smatra se da ovaj termin izražava humaniji odnos prema deci i omladini, za razliku od termina delikvent“ (Krstić, 2009: 65).

Poseban predmet analize bila je i analiza relacija između socijalno-iskustvenih obilježja učenika (pol, opšti školski uspjeh, mjesto stanovanja i materijalne prilike u kojima živi) kao faktora ili korelata asocijalnog ponašanja kod učenika osnovnih i srednjih škola. Pošlo se od toga da je manifestovano asocijalno ponašanje veoma kompleksna pojava koju u manjoj ili većoj mjeri determiniše veliki broj različitih faktora, te da je pored osobina ličnosti počinioca asocijalnih djela ne samo opravdano nego i nužno sagledati i druge relevantne faktore, prije svega u oblasti ambijentalnih uslova i porodičnih odnosa, te utvrditi da li oni i u kojoj mjeri determinišu asocijalno ponašanje učenika iskazano u nekoliko različitih aspekata: bježanje od kuće i škole, krađe, nasilničko ponašanje, zloupotreba opojnih sredstava i druge.

U ovom istraživanju pošlo se od generalne hipoteze da se mogu očekivati razlike u smijeru i intezitetu povezanosti između odnosa koji preovladavaju u porodici i raširenosti oblika manifestovanog asocijalnog ponašanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi.

U istraživanju je korišten Servey metod, metod teorijske analize i metod komparacije. Servey metodom je realizovan istraživački dio ovog rada na terenu, putem istraživačkih instrumenata prikupljeni su relevantni podaci za istraživački projekt. Metoda teorijske analize poslužila je kao dopuna Servey metodu, posebno u prikupljanju, selekciji i analizi relevantnih informacija iz drugih radova, teorijskih studija i ostale literature.

Metod komparacije se koristio kako bi se utvrdila određena poređenja, sličnosti i razlike u određenim teorijskim i istraživačkim nalazima autora.

U radu su korišteni adekvatni mjerni instrumenti na uzorku 634 učenika iz osnovnih i srednjih škola sa područja BiH. Istraživanje je realizovano i u Centrima za socijalni rad, zbog obuhvatanja učenika iz nekompletnih porodica, djece bez roditeljskog staranja i djece koja su prestala da pohađaju školu. Tako je uzorkom obuhvaćen uzrast učenika od 13 do 19 godina, s tim što prosječan uzrast izražen kroz aritmetičku sredinu iznosi 15,35 i standardnu devijaciju 2,09 godina.

Oblici asocijalnog ponašanja identifikovani su samoiskazom učenika primenom skale za ispitivanje raširenosti manifestovanih oblika asocijalnog ponašanja, zatim, skale za ispitivanje neadekvatnog ponašanja u školi i skale za ispitivanje počinjenog nasilja, kako je navedeno u metodološkom dijelu rada.

Dobijeni rezultati pokazuju da oblike manifestovanog asocijalnog ponašanja učenika – mali procenat učenika – 0,79 % često ispoljava, dok je mnogo veći procenat koji različite oblike asocijalnog ponašanja manifestuju povremeno. Procjene učenika o zastupljenosti pojedinih oblika asocijalnog ponašanja pokazuju da su krađe i laganje mnogo rašireniji oblici asocijalnog ponašanja nego prosjačenje i prostituisanje. Među najraširenijim oblicima asocijalnog ponašanja su pušenje ($\bar{X} = 1,55$), jer se 19,72 % anketiranih učenika izjasnilo da je to uradilo više puta i opijanje ($\bar{X} = 1,41$), kako se izjasnilo 15,45 % učenika. Među prvih pet najraširenijih oblika asocijalnog ponašanja je i kockanje ($\bar{X} = 1,19$), jer se 6,46 % učenika izjasnilo da je to uradilo više puta, a isto toliko da je to uradilo samo jednom.

Kod neadekvatnog ponašanja u školi prevladavaju oni učenici koji nisu ispoljili asocijalno ponašanje, dok prema raširenosti oblika ponašanja slijede oni učenici koji su manifestovali neadekvatno ponašanje u manjem ili većem stepenu, tj. oni učenici koji su povremeno ispoljili neki oblik neadekvatnog ponašanja, a najmanji je procenat učenika (1,41 %) koji „često“ ispoljavaju oblike neadekvatnog ponašanja.

Utvrđene su i razlike u raširenosti pojedinih oblika neadekvatnog ponašanja, s manjim ili većim intenzitetom i razlikama, jer su evidentirani svi oblici neadekvatnog ponašanja u školi kod anketiranih učenika. Osim dosade na časovima, koja je evidentna kod dvije trećine učenika, najrašireniji oblik neadekvatnog ponašanja je izlaženje sa časova, pod izgovorom da se mora u toalet, kako se izjasnilo 38,64 % učenika da to radi povremeno, a 6,15 % svaki dan. Nešto rjeđe, ali još uvijek manifestno je kašnjenje na čas i ulazak poslije nastavnika, kako se „skoro svaki dan“ ponaša 3,15 % i povremeno 33,12 % anketiranih učenika. Zatim, slijede izostajanja sa časova iz neopravdanih razloga, kako se „skoro svaki dan“ izjasnilo 1,58 % učenika i povremeno 33,44 %. Najrjeđi su oblici verbalnog sukobljavanja sa nastavnicima, kako se „skoro svaki dan“ ponaša 1,41 % i povremeno 17,03 % anketiranih učenika.

Rezultati raširenosti počinjenog nasilja pokazuju da 93,06 % učenika ne manifestuje nasilje, zatim slijede oni učenici koji su manifestovali nasilje u manjem ili veće stepenu, tj. oni učenici koji su povremeno ispoljili neki od različitih oblika nasilnog ponašanja, kakvih je 4,73 %. Najmanje je učenika – samo 14 ili 2,21 % koji „često“ ispoljavaju oblike nasilnog ponašanja.

Tako distribuirani odgovori pokazuju da mali procenat učenika – 2,21 % često ispoljava nasilno ponašanje, dok je daleko veći procenat učenika koji manifestuju ponašanje primjereno školskim i društvenim normama, tj. koji nisu nasilni. Procjene učenika o zastupljenost pojedinih oblika nasilnog ponašanja u školi i van škole pokazuju da postoje i razlike u raširenosti pojedinih oblika neadekvatnog ponašanja.

Kao najfrekventniji oblik nasilničkog ponašanja identifikovano je „sukobljavanje sa vršnjacima zbog razlika u mišljenju“, jer se 5,99 % učenika izjasnilo da se to dešava „veoma često“, a 7,25 % „često“, dok je 31,86 % naglasilo da „zavisi od situacije“. S druge strane, 28,39 % učenika se izjašnjava da se to ne dešava „nikad“, a 25,55 % „rijetko“. Osim sukobljavanja sa vršnjacima, „veoma često“ i „često“ prisutno je i verbalno sukobljavanje sa profesorima, vrije-

đanje ljudi i drugi oblici verbalnog nasilja, kako se izjašnjava nešto manje od 3,00 % anketiranih učenika. Interesantno je uočiti da se izvjestan procenat učenika izjašnjava da oblici počinjenog nasilja „zavise od situacije“, tj. da njihove reakcije zavise od situacije u kojima se nalaze.

S druge strane, mnogo su manjeg intenziteta oblici počinjenog nasilja: sudjelovanje u teškim krađama, iznuđivanje novca od drugih, namjerno uništavanje stvari, ili namjerno fizičko napadanje drugih osoba, iako su evidentirani i učenici sa takvim ponašanjem, koji su statistički zastupljeni u populaciji sa procentualnim učešćem ispod 2,00 %. Ovdje treba naglasiti da takvo ponašanje, iako statistički nije visoko zastupljeno, treba da bude shvaćeno ozbiljno u vaspitnom radu, jer ni u društvu procenat osoba sa nasilnim ponašanjem nije veći od 2,00 %.

Analiza rezultata odnosi u porodici pokazuje da kod anketiranih učenika prevladavaju porodice u kojima je izraženije prisustvo razumijevanja i podrške, zatim, porodice u kojima prevladavaju kombinovani – ambivalentni odnosi, dok su najmanje zastupljene porodice u kojima prevladavaju hladni odnosi i česte svađe izazvane neslaganjem članova porodice. Najprihvaćeniji aspekt ponašanja članova porodice je da se „članovi moje porodice puno nerviraju oko gluposti“, dok su svi ostali iskazali stav da se u manjem ili većem stepenu slažu sa tom konstatacijom. S druge strane, najmanje prihvaćen oblik ponašanja je da „članovi moje porodice kritikuju jedni druge“ koji prihvata 43,05 % anketiranih učenika.

Odnosi sa majkom – 61,83 % anketiranih učenika percipira taj odnos, kao odnos razumijevanja i podrške, kod 15,14 % učenika preovladavaju odnosi u kojima su svađe i neslaganja, dok 23,29 % učenika percipira da su odnosi ambivalentni, što praktički znači da u nekim aspektima preovladavaju neslaganja, a u nekim podrška. Dobijeni rezultati percepcije međusobnih odnosa djece sa njihovim majkama pokazuju da postoje i razlike u raširenosti pojedinih postupaka, tj. da djeca ne prihvataju sve navedene odnose istim intezitetom. U njihovim percepcijama preovladava osjećaj nerazumijevanja, kako, u manjem ili većem stepenu, izjasnilo se 47,47 % anketiranih učenika. S druge strane, mnogo je manje učenika iskazalo stav da ih je majka tukla, jer se 20,33 % tako izjasnilo. Druga u rangu najprihvaćenijih aspekata odnosa sa majkom odnosi se na stalno prigovaranje postupcima djece, a zatim, sljedi tvrdnja da im majka brani ono što je dozvoljeno njihovim vršnjacima.

Odnosi sa ocem – 77,13 % anketiranih učenika se izjasnilo da preovladava odnos razumijevanja i podrške, zatim, kombinovani ili ambivalentni odnos, kako se izjasnilo 14,19 % učenika i odnosi neslaganja, kako se izjasnilo 8,67 % učenika. Najfrekventniji odnos je gdje učenici percipiraju da ih očevi ne razumeju, zatim, da im brane ono što drugi očevi ne brane svojoj djeci, a potom da stalno prigovaraju njihovim postupcima. S druge strane, najmanje je izražen odnos fizičkog kažnjavanja, koji je na posljednjem mjestu na rangu, zatim, ispoljeno trajno nezadovoljstvo, pa potom da očevi viču na djecu.

Porodična klima je kod većine anketiranih učenika percipirana da u porodičnim odnosima preovladava razumijevanje i podrška, kako se izjasnilo 52,83 % učenika, zatim, atmosfera u kojoj vlada ispoljavanje pažnje i ljubavi. S druge strane, evidentno je da se kod izvjesnog procenta učenika manifestuje i percepcija da u porodici vladaju nezainteresovanost, kako se izjasnilo 2,52 % učenika, zatim, nerazumijevanje i svađe, kako percipira 6,15 % učenika, te kontrola i nepovjerenje, kako percipira 8,99 % učenika. Ako se ovim učenicima pridodaju i oni koji percipiraju da u njihovim porodicama prevladava kombinovana atmosfera, onda se može konstatovati da kod 27,44 % anketiranih učenika prevladava hladna porodična atmosfera koja je nepovoljna za us-

postavljanje harmoničnih odnosa među članovima porodice i da može biti indikator nepoželjnih oblika ponašanja u školi i društvu.

U analizi relacija između pola učenika i raširenosti oblika asocijalnog ponašanja utvrđene su statistički značajne razlike u intenzitetu raširenosti asocijalnog ponašanja između anketiranih učenika s obzirom na polne razlike, jer učenici u većem stepenu ispoljavaju asocijalno ponašanje nego učenice, ali nisu utvrđene razlike u raširenosti neadekvatnog ponašanja u školi. Razlike između učenika i učenica su, međutim, utvrđene u raširenosti počinjenog nasilja.

U analizi raširenosti oblika asocijalnog ponašanja kod učenika, s obzirom na mjesto stanovanja učenika, pošlo se od hipoteze da se mogu očekivati značajne razlike u raširenosti oblika asocijalnog ponašanja s obzirom na različita iskustva koja učenici stiču po osnovu mjesta stanovanja: selo, prigradsko naselje, manje mjesto i grad.

Dobiveni rezultati su pokazali da nisu ustanovljene značajnije razlike u raširenosti asocijalnog ponašanja između učenika koji žive u različitim sredinama: selu, prigradskom naselju, manjem mjestu ili gradu, ali su utvrđene statistički značajne razlike u raširenosti neadekvatnog ponašanja u školi između učenika koji žive u različitim sredinama: u selu, prigradskom naselju, manjem mjestu ili gradu. Tako učenici koji stanuju u manjem mjestu više nego ostali manifestuju neadekvatno ponašanje u školi.

Razlike takođe nisu utvrđene u međusobnoj povezanosti između mjesta stanovanja i raširenosti počinjenog nasilja. Analiza međusobne povezanosti opšteg uspjeha koji je učenik postigao u školi i raširenosti oblika asocijalnog ponašanja pokazuje da među učenicima koji postižu odličan uspjeh nema učenika koji „često“ ispoljavaju oblike asocijalnog ponašanja, dok je onih koji to rade „povremeno“ samo 6,63 % i 93,37 % onih koji to ne rade „nikako“. S druge strane, među učenicima koji postižu nedovoljan uspjeh samo 75,00 % „nikako“ ne ispoljava asocijalno ponašanje, a među onima koji postižu dovoljan uspjeh takvih je samo 47,83 %.

Uvid u tako distribuirane rezultate pokazuje da su utvrđene statistički značajne razlike u raširenosti neadekvatnog ponašanja u školi između učenika koji postižu različit školski uspjeh. Tako je evidentno da čak 17,39 % učenika koji postiže dovoljan uspjeh „često“ ispoljava neadekvatno ponašanje u školi, 43,48 % ispoljava „povremeno“, a samo 39,13 % „nikako“. S druge strane, među odličnim učenicima nema učenika koji „često“ ispoljavaju neadekvatno ponašanje u školi, 23,20 % ih takvo ponašanje ispoljava „povremeno“, dok 76,80 % „nikako“.

Razlike između učenika koji postižu različit školski uspjeh utvrđene su i s obzirom na raširenost počinjenog nasilja. Tako je evidentno da najveći stepen počinjenog nasilja ispoljavaju učenici koji postižu dovoljan uspjeh, jer je 26,09% anketiranih učenika iskazalo procjenu da to čini „često“, 8,70 % „povremeno“, a samo 65,22 % da to ne čini „nikako“. S druge strane, čak 97,24 % odličnih i 95,67 % vrlodobrih učenika to ne čini „nikako“, a samo 0,55 % odličnih i 1,73 % vrlo dobrih „često“ ispoljava oblike nasilja u školi i društvu. Analiza međusobne povezanosti materijalnih prilika u kojima učenici žive i oblika asocijalnog ponašanja pokazuje da najveći stepen ispoljenog asocijalnog ponašanja manifestuju učenici koji žive u lošim materijalnim prilikama, tj. koji se izjašnjavaju da nekako „sastavljaju kraj sa krajem“, zatim, slijede učenici koji žive veoma loše, tj. oni koji su se izjasnili da jedva preživljavaju. S druge strane i među učenicima koji žive u boljim materijalnim prilikama rašireno je asocijalno ponašanje i to tako što oni koji pripadaju dobro stojećim u 16,53 % slučajeva asocijalno ponašanje ispoljavaju „povremeno“, a oni koji žive veoma dobro, tj. koji pripadaju imućnijima u 13,04 % slučajeva.

Utvrđena je statistički značajna razlika i u raširenosti neadekvatnih oblika ponašanja u školi između učenika koji žive u različitim materijalnim prilikama. Dobiveni rezultati pokazuje da svi učenici, bez obzira na materijalne prilike, ispoljavaju oblike neadekvatnog ponašanja u školi, ali da najveći stepen neadekvatnog ponašanja u školi manifestuju učenici koji žive u lošim materijalnim prilikama, tj. oni koji se izjašnjavaju da nekako „sastavljaju kraj sa krajem“, zatim, slijede učenici koji žive veoma loše, tj. oni koji su se izjasnili da jedva preživljavaju, koji asocijalno ponašanje „povremeno“ ispoljavaju čak u 75,00 % slučajeva.

S druge strane i među učenicima koji žive u boljim materijalnim prilikama rašireno je asocijalno ponašanje i to tako što oni koji pripadaju dobro stojećim u 37,19 % slučajeva asocijalno ponašanje ispoljavaju „povremeno“, a oni koji žive veoma dobro, tj. koji pripadaju imućnijima u 27,544 % slučajeva „povremeno“ i u 2,90 % slučajeva „često“. Takođe i učenici koji žive osrednje, tj. koji pripadaju srednjem sloju, u 41,06 % slučajeva „povremeno“ ispoljavaju oblike neadekvatnog ponašanja u školi i 1,14 % slučajeva „često“, dok u samo 57,79 % slučajeva ne ispoljavaju „nikako“. Analiza tako predstavljenih rezultata pokazuje da svi učenici, bez obzira na materijalne prilike u kojima žive, povremeno ispoljavaju oblike neadekvatnog ponašanja u školi, ali da najveći stepen ispoljenog nasilja manifestuju učenici koji žive u lošim materijalnim prilikama.

Tako se među onim učenicima koji se izjašnjavaju da nekako „sastavljaju kraj sa krajem“ njih 13,04 % izjasnilo da „često“ ispoljava nasilje i 4,35 % da nasilje ispoljava „povremeno“. Zatim, slijede učenici koji žive veoma loše, tj. oni koji su se izjasnili da jedva preživljavaju, koji asocijalno ponašanje „povremeno“ ispoljavaju čak u 25,00 % slučajeva.

S druge strane i među učenicima koji žive veoma dobro, tj. koji pripadaju imućnijima raširenost počinjenog nasilja evidentirana je samo kao „povremena“, kako se izjasnilo 11,59 % učenika, i kod učenika koji žive dobro u 2,48 % slučajeva ispoljeno nasilje se javlja „povremeno“, a u 1,65 % slučajeva „često“. Takođe i učenici koji žive osrednje, tj. koji pripadaju srednjem sloju, u 4,56 % slučajeva „povremeno“ ispoljavaju oblike nasilja i 1,14 % slučajeva „često“, dok u 94,30 % slučajeva ne ispoljavaju „nikako“.

3. Zaključna razmatranja

Sveukopnost rezultata istraživanja pokazuje da je opravdano očekivati razlike u smjeru i intenzitetu povezanosti između odnosa koji prevladavaju u porodici i socijalno-statusnih obilježja učenika, s jedne strane, i raširenosti oblika manifestovanog asocijalnog ponašanja učenika u osnovnoj i srednjoj školi, s druge strane. Asocijalno ponašanje učenika jeste izrazito kompleksan društveni problem, i svaki poremećaj u porodičnim odnosima predstavlja faktor rizika za djecu i mlade, jer je porodica i dalje glavni agens socijalizacije. Loše vladanje, problemi u učenju ili drugi lični problemi učenika, predstavljaju važne razloge za podsticanje saradnje između roditelja i nastavnika, ali i šire društvene zajednice.

LITERATURA

- Antagnoli, P. (2001). *Adolescent Health*, www.batimoresun.com (22. 01. 2013.).
- Branković, D., Ilić, M. (2003). *Osnovi pedagogije*. Banja Luka: Komesgrafika.
- Bujanović, T. (2007). *Uzroci, uslovi i fenomen devijantnog ponašanja maloljetnika*. Banja Luka: Fakultet pravnih nauka (neobjavljen diplomski – specijalistički rad).
- Ćatić, R. (2005). *Osnovi porodične pedagogije*. Zenica: Pedagoški fakultet.
- Đorđević, B. (1985). *Savremena porodica i njena vaspitna uloga*. Beograd.
- Edwards, H. (1997). *Effects of parenting style on separation and college adjustment*. Mount Holyoke College, South Hadley, MA.
- Erikson, E. (1976). *Omladina, kriza, identifikacija*. Titograd: Pobjeda.
- Grotevant, H. D., Cooper, C. R. (1985). Patterns of Intraction in Family Relationships and the Development of Identity. *Child Development*, 56.
- Hoffman, J. A., Weiss, B. (1987). Family Dynamics and Presing Problems in College Students. *Journal of Counseling Psychology*, Vol. 18, No. 2, 157-163.
- Hošek, A., Momirović, K. (1995). Uticaj socijalnih prilika na delinkventno ponašanje maloletnika. *Psihologija kriminala*, vol. 4. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Centar za primenjenu psihologiju.
- Jašović, Ž. (1978). *Kriminologija maloletničke delikvencije*. Beograd: Naučna knjiga.
- Kapor-Stanulović, N. (1985). *Psihologija roditeljstva*. Beograd: Nolit.
- Knežević, G., Kron, L., Vučinić, B. (1995). Tipovi ličnosti „normalnih“ ubica. *Psihologija kriminala*, vol. 1. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Centar za primenjenu psihologiju.
- Krstić, O. (2009). *Maloljetnička delikvencija*. Banja Luka: Fakultet za bezbjednost i zaštitu.
- Kuburić, Z. (1994). *Porodica i psihičko zdravlje dece*. Beograd: Danex.
- Kurdek, L. A., Fine, M. A., & Sinclair, R. J. (1995). School adjustment in sixth graders: Parenting transitions, family climate, and peer norm effects. *Child Development*, 66, 430-445.
- Krneta, D. (2004). *Odabrana poglavlja iz edukacijske psihologije*. Banjaluka: Teacher Training Centre.
- Milić, A. (2001). *Sociologija porodice*. Beograd: Čigoja.
- Milković, M. (2004). *Maloljetnička delikvencija i socijalni rad*. Sarajevo (neobjavljen magistarski rad).
- Mrvić-Petrović, N., Nikolić-Ristanović, V., Wolf, B. (1995). Faktorska struktura neotkrivenog kriminalnog ponašanja u doba maloletništva. *Psihologija kriminala*, vol. 1. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Centar za primenjenu psihologiju.
- Momirović, K. (1995). Uticaj inteligencije na sklonost ka laganju. *Psihologija kriminala*, vol. 4. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Centar za primenjenu psihologiju.
- Mccurdy, S. J., Scherman, A. (1996). Effects of family structure on the adolescent separation-individuation. *Adolescence*, Vol. 31.
- Momirović, K., Hošek, A., Radovanović, D., Radulović, D. (1995). Uticaj konativne dezorganizacije i amoralnosti na intenzitet kriminalnog ponašanja. *Psihologija kriminala*, vol. 4. Beograd: Institut za kriminološka i sociološka istraživanja, Centar za primenjenu psihologiju.
- Opačić, G. (1995). *Ličnost u socijalnom ogledalu*. Beograd: Institut za pedagoška istraživanja.
- Opsenica, S. (2009). *Relacije stilova ponašanja roditelja i psihološke eparacije adolescenta*. Istočno Sarajevo: Filozofski fakultet, (neobjavljena doktorska disertacija).
- Overturf, J. V. (2003). Adolescent Behavior and Family Relationships, Annual Meeting of Population Association of America, Minneapolis.
- Pruett, K. D. (2000). *Fatherneed: Why Father Care is as Essential as Mother Care to Your Child*, New York.

- Rohner, R. P. & Nielsen, C. (1978). Parential acceptance and rejection, A review and annotated bibliography of research and theory, 2 vols, HRAF press, Now Haven.
- Steinberg, L. D. (1986). The Vicissitudes of Autonomy in Early Adolescence. *Child Development*, 57, 841-851.
- Stefanović, T. S. (2001). *Afektivno vezivanje-transgeneracijski pristup. Empirijska istraživanja u psihologiji VII*, Beograd.
- Sullivan, K. (1980). Adolescent - Parent Separation. *Developmental Psychology*, Vol. 16, No. 2, 93-99.

Dragana Milojković-Čović, M. Sc.

**FAMILY RELATIONSHIPS AS A FACTOR IN ANTI-SOCIAL
STUDENT BEHAVIOUR**

Summary

Family relations as a factor in anti-social behavior of students is analyzed through the family relationships that define various forms of anti-social behavior of students in elementary and secondary schools in Bosnia and Herzegovina. Conducting the research required determining whether or not and to what extent the family relationships and socio-experiential background of students contribute to anti-social behaviour of students in elementary and secondary schools.

Keywords: family, parents, children, anti-social behavior.